J. A. T. SCHWARZ ALS TAALBEOEFENAAR.

DOOR

N. ADRIANI.

Den 28sten Februari is te Soerabaja overleden de oud-hulp-prediker bij de Inlandsche gemeenten in den werkkring Sondër (Minahassa) Johannes Albert Traugott Schwarz, een man die met eere behoort te worden genoemd onder de beoefenaars van eene der schoonste Indonesische talen, de Minahassische Tontemboan-taal ¹ en die ook belangrijk werk heeft verricht voor de kennis van het Bolaang-Mongondowsch. Een uitvoerig overzicht van zijn leven verschijnt in het tijdschrift «Mededeelingen van wege het Nederlandsch Zendeling-Genootschap»; hier zal alleen over zijn taalkundigen arbeid worden gesproken.

De 10 eerste jaren van zijn leven heeft hij doorgebracht in de Minahassa, te Langowan, waar zijn vader, een Pruis (uit Koningsbergen) zendeling was. Den 22sten Juni 1836 is hij daar geboren. Zijn vader, die eerst op zijn 32ste jaar met den zendings-arbeid kon beginnen, heeft het in kennis der landstaal van zijn werkkring niet ver kunnen brengen en gebruikte bij voorkeur het Maleisch, zooals dat in de Minahassa wordt gesproken, maar hij heeft zich toch nooit gekeerd tegen de beoefening van het Minahassisch, zooals eenigen zijner ambtgenooten dat hebben gedaan. Daarvoor had hij te veel dienst van de taalkundige bekwaamheden zijner vrouw, de dochter van den bestuursambtenaar Constans. Zij was geboren te Kema (taalgebied van 't Tonsea') en had later gewoond te Tomohon (gebied der Tomboeloe'-taal). Als goede spreekster der twee genoemde talen leerde zij later gemakkelijk het Tondanosch en het Tontemboansch, die beide in den werkkring van haren man gesproken werden.

De jonge Schwarz is dus niet opgegroeid in een zendelings-

¹ Dit is de juiste benaming van de taal die nog dikwijls Tompakëwa-sch wordt genoemd.

gezin waar de landstaal werd veracht of geheel verwaarloosd. Toen hij op 10-jarigen leeftijd naar Nederland ging, kende hij Moluksch-Maleisch en Tontemboansch, maar een jaar daarna wist hij er niets meer van. Doch als rest van die verdwenen taalkennis bleef hem een goed gehoor voor het waarnemen der klanken eener Indonesische taal en eene goede begaafdheid om ze behoorlijk uit te spreken.

Op zijn 18de jaar koos de jonge Schwarz het ambt van zijn Vader en kwam in opleiding bij het Nederlandsch Zendeling-Genootschap te Rotterdam. Zijne voorbereiding daartoe had hij genoten op 't Rotterdamsch Gymnasium, dat hij intusschen niet geheel ten einde heeft afgehoopen. De latere Delftsche hoogleeraar G. K. Niemann, toen adjunct-directeur van 't Ned. Zendeling-Genootschap, was zijn leermeester in 't Maleisch. Andere Indonesische talen heeft Schwarz te Rotterdam niet geleerd.

In 1860 ging hij naar Indië en in 1861 begon hij zijn werk als zendeling te Sondër, in 't taalgebied van het Tontemboansch. Zijn Vader was reeds in 1859 overleden, maar zijne Moeder woonde nog te Langowan, dat te paard van Sondër in een paar uur te bereiken is. Voor haren zoon is dit van groote beteekenis geweest. In 't begin zijner werkzaamheid als zendeling deed de Heer Schwarz als al zijne ambtgenooten: hij gebruikte uitsluitend Maleisch. Maar de aansporingen zijner moeder, die hem vroeg of hij 't voor zijn geweten kon verantwoorden om zich uitsluitend te bedienen van eene taal die de meesten zijner gemeenteleden toen nog niet verstonden, bewerkten dat hij de studie van het Tontemboansch opnam. Bruikbare hulpmiddelen daarvoor waren nog niet verschenen. Een catechisatie-boekje van 1848 (Tontemboansch en Maleisch), eene gebrekkige vertaling van 't Mattheus-Evangelie (1852) en eene lijst van 150 woorden, verschenen in deel IV van 't Tijdschrift van 't Bataviaasch Genootschap (1855), dat was alles. De Heer Schwarz heeft aan deze hulpmiddelen niet veel gehad, zoo hij ze al heeft gebruikt. Uit den mond van 't volk moest hij de taal dus opteekenen. Zijn goed gehoor, zijne gemakkelijke uitspraak en de hem aangeboren nauwkeurigheid hielpen hem vrij snel door de eerste moeilijkheden heen, en in eenigen zijner onderwijzers had hij goede leermeesters. Zijne ambtgenooten volgden zijn voorbeeld niet na; alleen de Heer N. Ph. Wilken, die het Tomboeloe'-sch beoefende, ver-

heugde er zich over dat zijn Sondërsche collega het Tontemboansch ging bestudeeren.

Met dezen amptsbroeder heeft de Heer Schwarz in 1866 eene reis naar Bolaang-Mongondow gemaakt, die $3\frac{1}{2}$ maand heeft geduurd en hem gelegenheid heeft gegeven tot nieuwe taalstudie. In deel XII der Mededeelingen van wege het Ned. Zend. Gen. staat op bl. 189—247 een belangrijk stuk over het Mongondowsch. Eerst wordt de verwantschap met de Minahassa-talen bewezen, daarna wordt het klankstelsel besproken, wel niet volledig of geheel juist, maar met een groot aantal voorbeelden, waardoor de lezer zelf de fouten kan verbeteren. Daarna worden de voor-, in- en achtervoegsels besproken, de reduplicatie, de imperatief, de vorming der nomina, de tel- en voornaamwoorden, de bijwoorden, voegwoorden en voorzetsels. De overvloedige voorbeelden maken de fouten voor een deel onschadelijk en het geheele stuk heeft een eind gemaakt aan de onbekendheid met 't Mongondowsch. In hetzelfde deel van 't genoemde tijdschrift komen nog ethnografische bijzonderheden over 't volk van Mongondow voor, waarin ook nog een aantal woorden en uitdrukkingen uit de taal te vinden zijn, en verder een paar volksverhalen in Nederlandsche vertaling. Eenige jaren later (in dl. XIV, 1870) verscheen nog een geslachtsregister in 't Mongondowsch, een eentonig stuk, dat tot de kennis van den woordenschat niet veel bijdraagt, en eenige Mongondowsche zangen, die niet alle geheel verstaanbaar zijn. Beide stukken zijn voorzien van vertaling en aantekeningen. Omstreeks denzelfden tijd gaven deel 4 en 5 van de 3de Volgreeks der Bijdragen van 't Koninklijk Instituut uitvoerige woordenlijsten van de Minahassische talen en van het Ponosakansch en het Mongondowsch. Alleen het Bantiksche ontbreekt. De lijst bevat zeker een 2400 woorden; de kolommen Tontemboansch en Mongondowsch zijn door den Heer Schwarz ingevuld. Voor het Tontemboansch was dit de eerste goed betrouwbare bijdrage van beteekenis; wat reeds van 't Mongondowsch bekend was, kreeg door die woordenlijst eene goede aanvulling. Dat zij van 't Nederlandsch uitgaat, is natuurlijk een bezwaar; eene Mongondowsch-Nederlandsche lijst heeft de Heer Schwarz nooit gegeven.

In 1875 had hij opnieuw gelegenheid Mongondow te bezoeken. In een aanschouwelijk geschreven artikel (Meded. Ned. Zend. Gen. dl. XX, 1876) beschrijft hij de reis die hij in ruim eene

maand, te zamen met zijn ambtgenoot De Lange heeft gemaakt van het dorp Po'po', geheel in 't Z. der Minahassa, over 't waterscheidend gebergte naar de hoogvlakte van Mongondow, vandaar naar de kustvlakte van Bolaang en verder per vaartuig naar Amoerang terug. Op de reis van 1866 hadden de Heeren Schwarz en Wilken Bolaang-Mongondow van de Noord-kust naar de Zuid-kust doorloopen. Het verslag der reis van 1875 bevat niets voor de taal, maar in eene der bijlagen maakt de Heer Schwarz opmerkingen over de namen der rivieren en bergen die hij op reis is overgetrokken. Aan de behandeling dier namen is dadelijk te zien dat de schrijver reeds in het Tontemboansch tehuis was. Vooreerst duidt hij overal de hamzah aan, die in de Minahassische talen te voren nog niet was opgemerkt en geeft overal de woorden in juiste spelling, wat toen eene nieuwigheid was. Verder wordt van verschillende afgeleide vormen de beteekenis in de vertaling duidelijk gemaakt, altemaal bewijzen dat de Heer Schwarz het Tontemboansch zelfstandig beoefende.

Het kwam bij hem echter niet tot het openbaar maken zijner resultaten. Hij beoefende de taal om zijne ambtstaak beter te verrichten, naar de inspraak van zijn geweten, dat door de woorden en door het voorbeeld zijner Moeder was wakker gemaakt. Zijne werkmethode vond hij al werkende. Roorda's «Logische Analyse» pakte hem en bracht hem tot beschouwingen over wortel-identiteit in woorden die niet onderling verwant zijn. Wat dan overbleef van het stamwoord werd als prefix of infix beschouwd, van niet al te vaste beduiding, en zoo werd de beteekenis van 't woord gevonden door synthese, even logisch als de analyse. De Heer Schwarz had groot genoeg in deze bezigheid en heeft er veel aan gehad. Ze hield zijn lust in de taalstudie levendig, waarin hij geheel alleen stond, ze bracht hem nog al eens tot aardige uitkomsten en heeft hem aan menig nieuw woord geholpen. Want door het zelf ineenzetten van «wortels» en «aanvoegsels» in gezelschap van Minahassische taalvrienden, klonk er menig woord op, dat werkelijk bleek te bestaan, maar niet van dagelijksch gebruik, of niet fatsoenlijk was, of behoorde tot den kring der verdwijnende heidensche gebruiken, tot de poëtische of tot de wisseltaal. En de Heer Schwarz, met zijn echt-wetenschappelijken aanleg, voerde nooit eigen taalmaaksels in, maar gaf slechts weer wat de Inlandsche mond had gesproken. Met zekere verlegenheid heeft hij mij zijne

logisch-analytische aantekeningen te lezen gegeven en ik durf verklaren dat er veel goeds voor het woordenboek en de spraakkunst in te vinden is geweest.

In deel XXII van de «Mededeelingen» (1878) geeft de Heer Schwarz eene uitvoerige lijst van ethnografische voorwerpen uit de Minahassa, met de namen in het Tontemboansch en verder alle noodige inlichtingen. De voorwerpen waren bestemd voor de Parijsche wereldtentoonstelling, maar de lijst is voor de kennis der taal van waarde en daarom terecht door 't Ned. Zendeling-Genootschap in zijn tijdschrift uitgegeven.

Eerst in 1883 heeft de heer Schwarz zich openlijk en krachtig uitgesproken voor de beoefening der landstaal in dienst der Evangelie-prediking en voor eene vertaling van den Bijbel in het Tontemboansch. In een brief aan Bestuurders van het Ned. Zendeling-Genootschap, geplaatst in deel XXVII der «Mededeelingen», beschrijft hij den toestand op taalgebied in de Minahassa zooals die toen was en noemt het verwaarloozen der landstaal door de zendelingen een groote fout. Het gevolg van deze uitspraak was, dat den Heer Schwarz door het Ned. Bijbel-Genootschap werd opgedragen het Nieuwe Testament te vertalen in 't Tontemboansch. In 1890 heeft hij deze opdracht aanvaard; met de uitvoering is hij ook wel aangevangen, maar zijn werk heeft hij in portefeuille gehouden, zoodat de geheele zaak op niets is uitgekomen.

Het heeft er allen schijn van, dat het geheele taalwerk van den Heer Schwarz nimmer zijne studeerkamer zou verlaten hebben, indien de Ned. Indische Regeering hem geen hulp had aangeboden om zijne taalschatten voor de wetenschap toegankelijk te maken. In 1895 en '96 vertoefde ik tijdelijk in de Minahassa, was de gast van den Heer Schwarz, hoorde hem met het volk de landstaal spreken en des Zondags daarin preeken, genoot van de geestdrift waarmede hij over de Minahassische talen sprak en kreeg ook een groot gedeelte van zijn taalwerk te zien. Verder had ik nog gelegenheid om iets van zijn stillen arbeid voor anderen te bemerken. Er was bij zijne papieren eene zeer uitvoerige lijst van Minahassische plaatsnamen (dorpen, rivieren, bergen, enz.), met afleiding en beteekenis omstandig verklaard, alles op eigen onderzoek gegrond, indertijd door hem samengesteld voor den resident van Menado Mr. S. W. C. Van Musschenbroek; er waren vele gegevens door den Heer

Schwarz verstrekt aan Dr. Brandes, waarmede deze in 1894 zijne uitstekende taalkaart van de Minahassa heeft vervaardigd, zonder echter den naam van Schwarz te noemen; er waren talrijke mededeelingen over Minahassische flora aan Dr. S. H. Koorders, die op zijne reis door de Minahassa in 1895 al spoedig had ontdekt welk een groot plantenkenner de Heer Schwarz was en daarom ook in het verslag zijner reis diens naam dankbaar heeft vermeld. Er was eene uitvoerige woordenlijst van de taal der Badjoreezen (Bajo, Badjo, Waro), de zee-nomaden die o.a. ook op de kusten der Minahassa hunne vaste nederzettingen hebben. In September 1878 maakte de Heer Schwarz eene reis in een Inlandsch vaartuigje langs de kust. Hij moest bij slecht weer wachten te Sidate (tusschen Amoerang en de monding der Poigar-rivier) en maakte toen eene woordenlijst der Badjo-taal, waarnaar ik een artikel over deze taal heb kunnen opstellen, dat in dl. 42 (1900) van 't Tijdschrift van 't Bataviaasch Genootschap is opgenomen.

Het voornaamste werk van den Heer Schwarz was echter een ten halve afgewerkt woordenboek Tontemboansch-Nederlandsch, eene Nederlandsch-Tontemboansche woordenlijst, eene verzameling van ongeveer 140 nummers letterkundige stukken: verhalen, liederen, raadsels, gedeeltelijk met vertaling, enkele zelfs met zeer uitvoerige aantekeningen van taal-, land- en volkenkundigen aard en eenige artikelen over godsdienstige gebruiken der oude Minahassers.

Het was dadelijk te zien, dat Schwarz's taalarbeid ver boven het gewone werk van taalliefhebbers stond. Wilken, de beste zijner voorgangers op taalgebied, hoorde lang niet alle klanken juist (hij was een Oost-Fries) en had geen overzicht over het spraakkunstig bezit der Tomboeloe'-taal, waarvan hij eene schets heeft gegeven¹. De vertalingen die hij bij de door hem uitgegeven Tomboeloe'-sche teksten heeft gemaakt, zijn verre van getrouw of nauwkeurig. Waarschijnlijk zijn de verhalen voor hem in 't Maleisch vertaald en naar die vertaling door hem wedergegeven. Daarom kon ook Dr. Brandes in zijn artikel «Une forme particulière du Tomboulou» zijn eigenlijk doel niet be-

¹ Op bl. 16, Noot 3 van zijn Proefschrift noemt Brandes, als een Tomboeloe'-sch woord dat bij uitzondering met *b* begint, *bombo* „duif". Dit is door Wilken verkeerd gehoord voor *pombo*, een Portugeesch woord, dat in 't Moluksch Maleisch is geraakt.

reiken, omdat Wilken's taalschets hem daartoe niet voldoende inlichten kon. Wat door Riedel van het Tomboeloe'-sch is gegeven, heeft men terecht altijd ongebruikt gelaten.

Maar de Heer Schwarz dacht er niet aan zijn werk uit te geven. Hij was geheel voldaan met de bevrediging van zijn lust in taalstudie, hij had zijn doel bereikt, om door voorbeeld en aansporing in zijn werkkring de landstaal te maken tot voertuig der Evangelie-verkondiging en zag er tegen op om zijne taalkennis te brengen in den vorm dien hij wist dat voor de uitgave gewenscht zou zijn. Dat hij Roorda niet kon nawerken, gevoelde hij, maar voor zichzelf zou hij er mee tevreden zijn geweest. Het was hem wel bekend dat het Minahassisch voor de vergelijkende studie der Austronesische talen van bijzonder belang is, maar dit kon hem toch niet doen besluiten die studie vooruit te helpen door het uitgeven zijner taalstukken. Daarvoor ging hij te weinig met de beweging dier studie mede. Verder werd zijne gezondheid merkbaar zwakker, waardoor ook zijn werklust afnam; er was dus al zeer weinig kans op de publicatie van zijn taalarbeid. Gelukkig ging de zaak den toenmaligen directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, Mr. J. H. Abendanon ter harte, waardoor mij in Augustus 1902 van Regeeringswege werd opgedragen den heer Schwarz behulpzaam te zijn bij het uitgeven van zijn taalwerk.

In December 1902 werd de gemeenschappelijke taak aanvaard, en tot Maart 1905 heb ik het voorrecht gehad met den Heer Schwarz samen te werken. Uit den schat zijner taalgegevens zijn toen te voorschijn gekomen: Een Tontemboansch-Nederlandsch Woordenboek, met Register (dat als Nederlandsch Tontemboansch Woordenboek kan dienen); eene verzameling van ruim 140 stukken in proza en poëzie, uitgegeven als «Tontemboansche Teksten,» in drie deelen, (tekst, vertaling aanteekeningen) en «Hoofdstukken uit de Spraakkunst van het Tontemboansch.» De beide eerste werken zijn uitgegeven van wege het Departement van Koloniën, het laatste van wege 't Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië. Verder konden geplaatst worden in de «Mededeelingen» artikelen over de Besnijdenis en over het offer «Manëwas» bij de Tontemboans, en in het Tijdschrift van 't Bataviaasch Genootschap over «de benamingen Tontemboan en Tompakëwa» en «Voorloopige mededeelingen omtrent Minahassische Uilespiegel-verhalen.» Dit

alles verscheen in 1903, het jaar waarin het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen den Heer Schwarz tot zijn buitengewoon lid benoemde.

In hetzelfde jaar verzocht en verkreeg hij eervol ontslag als hulpprediker; hij verhuisde eerst naar Sariow, eene buitenwijk van Menado en later naar Soerabaja, waar hij de bijzondere medische hulp kon krijgen die hij noodig had.

De kring van hen die in de Indonesische taalstudie belangstellen, is zóó klein, dat het taalwerk van den Heer Schwarz niet van groote bekendheid kan worden. Van de Europeanen die in de Minahassa wonen, hebben slechts enkelen er kennis van genomen en de Minahassers zelf hebben thans de hoofden en harten zoozeer vervuld van begeerte naar kennis die terstond geld opbrengt, dat zij de liefde voor hunne schoone moedertalen geheel gaan verliezen. Hadden we nog maar een Schwarz voor het Tomboeloe'-sch, Tondano-sch, Tonsea'-sch en Ton-sawangsch (voor één man is dat niet te veel) en een voor 't Bentenansch en 't Bantiksch, dan zouden we er ons beter in kunnen schikken dat de huidige Minahassers het schoone erfgoed hunner Vaderen gaan verwaarloozen, omdat er niet op slag geld mee te verdienen is. Het is nu nog volstrekt niet te laat om het taalmateriaal te gaan verzamelen en bewerken.

Aan den Heer Schwarz heeft de taalstudie veel vreugde gegeven en de uitkomsten van zijn stillen, overbescheidenen arbeid op taalgebied zullen eene verheuging blijven voor degenen die ze mogen aanwenden om zich een beeld te vormen van wat eene Indonesische taal kan voortbrengen, wanneer zij mag geraken tot eene hoogte van bloei zooals de Minahassische talen die hebben bereikt.